

Başlık/ Title: Filistin’de Kadın Hareketlerine Genel Bir Bakış: 1897-1997

Yazarlar/ Authors

Seda ÖZ YILDIZ

ORCID ID

0000-0002-2130-3938

Bu makaleye atf için: Seda Öz Yıldız, Filistin’de Kadın Hareketlerine Genel Bir Bakış: 1897-1997, *Filistin Araştırmaları Dergisi*, No.6 (2019): 33-55.

To cite this article: Seda Öz Yıldız, Filistin’de Kadın Hareketlerine Genel Bir Bakış: 1897-1997, *Filistin Araştırmaları Dergisi*, No.6 (2019): 33-55.

Makale Türü / Type of Article: Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Submission Date: 06.11.2019

Yayına Kabul Tarihi / Acceptance Date: 31.11.2019

Yayın Tarihi / Date Published: 31.12.2019

FAD- Filistin Araştırmaları Dergisi
BPS- Bulletin of Palestine Studies
Tarandığı Uluslararası İndexler/ Abstracting & Indexing

INDEX COPERNICUS | SCIENTIFIC INDEXING | CEEOL | DRJI | İSAM

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Yazar: Seda ÖZ YILDIZ *

Filistin'de Kadın Hareketlerine Genel Bir Bakış: 1897-1997

Özet: 19. yüzyıldan itibaren dünya siyasi tarihinde öne çıkan kadın hareketleri, çoğunlukla Batı coğrafyasındaki biçimleri ile literatürde yer almıştır. Oysa kadın hareketleri, farklı kültürel, siyasal ve sosyal zeminlerde Batı dışındaki coğrafyalarda -bazen birbirine paralel, bazen de birbirinden farklı zeminlerde ortaya çıkan- etkili sonuçlar doğuran olaylardır. Bu çalışmanın konusu, Filistin'e toplu Yahudi göçlerinin başladığı 1897 yılında ilk kez örgütlü olarak ortaya çıkan Filistin kadın hareketinin Oslo Barış Süreci'nin sonu kabul edilen 1997'ye kadarki yüzyıllık serüvenidir. Tarihsel çalışma olan bu makalede Filistin kadın hareketi, kronolojik olarak beş temel kategoriye ayrılarak her dönemdeki siyasal eylemler incelenmiştir. Bu kategoriler: Milli kimliğin oluşma dönemi (1897-1948), Filistin'de örgütlü kadın hareketlerinin başlangıcı (1948-1967), Filistin kadın hareketinin radikalleşmesi (1967-1987), İntifada dönemi (1987-1993) ve Filistin kadın hareketlerinin bölünme dönemidir (1993-1997). Filistin kadın hareketine dair tarihsel verilerin çoğunlukla Filistin ulusal kaynaklarına dayanması ve söz konusu dönemsel kategorilendirme, bu çalışmanın özgün yanını oluşturmaktadır. Çalışma, Filistin çalışmaları kapsamında Türkçe literatüre önemli bir katkı sağlamayı ve devam edecek çalışmalara tarihsel bir perspektif sunmayı hedeflemektedir. Çalışmanın sonucunda başta yönetim politikalarıyla paralel yürüyen kadın hareketlerinin Filistin sorununa oldukça önemli katkılar sağladığı ancak yönetime muhalif kadın hareketlerinin başlamasıyla zaman içinde yok sayıldığı tespit edilmiştir. **Anahtar Kelimeler:** Filistin Tarihi, Kadın Hareketi, Birinci İntifada, Oslo Barış Süreci

---

An Overview of Women's Movements in Palestine: 1897-1997

Abstract: The women's movement in the political history were mostly included in literature with their forms in Western geography since 19th century. However, women's movements are effective in different cultural, political and social backgrounds, all of which occur - sometimes in parallel and sometimes on different grounds- outside the West. The subject of this study is a century adventure of the women's movement in Palestine, from 1897 that was organized for the first time with Jewish immigration to Palestine took place, to 1997 that was accepted as the end of the Oslo Peace Process. In this historical study, the Palestinian women's movement is divided into five basic categories chronologically and examined under the headings of political developments in each period. These categories are; Period of national identity formation (1897-1948), Beginning of organized women's movements in Palestine (1948-1967), Radicalization of Palestinian women's movement (1967-1987), Intifada period (1987-1993) and Division period of Palestinian women's period (1993-1997). The compilation of historical data from the Palestinian national sources and the periodic categorization of the Palestinian women's movement are the unique aspect of this study. This research aims to make a significant contribution to Turkish literature within the scope of Palestinian studies and to present a historical perspective to upcoming other studies. As a result of the study, it has come to the fore that the women's movements when conducting with administrative policies of the government have made significant contributions to the political course of the Palestinian issue, but women's movement opposed to the government are oppressed.

Keywords: History of Palestine, the Women's Movement, First Intifada, Oslo Peace Process

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara/Türkiye, ozseda@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2130-3938>.

Giriş

Dünyada tarihsel süreç içerisinde kültürel, sosyal, siyasal, ekonomik ve dini gelişmelerin neredeyse tamamı kadınlar için kendi hak ve özgürlükleri konusunda toplumdaki konumlarını sorgulamak için birer zemin teşkil etmiştir. Her ne kadar kadın hareketleri Batı toplumlarında başlayan bir farkındalık ve bilinç düzeyine işaret ediyor gibi görünse de özellikle 19. yüzyıl sonrasında dünyanın diğer coğrafyalarında farklı dinamiklerle gelişen, bazen aralıklı bazen devam eden kadın hareketlerinden bahsetmek olanaklıdır. Kadın hareketleri, içerisinde geliştiği toplumu dönüştüren, değiştiren, yeniden inşa eden pek çok katkıyı içinde barındırmaktadır. Bu araştırmanın konusunu kadın hareketleri çalışmalarında çoğu kez göz ardı edilen Ortadoğu ve Müslüman kadın hareketlerinin ortasında yer alan Filistin kadın hareketinin tarihsel sürecinin analizi oluşturmaktadır.

Filistin halkı, önce Osmanlı egemenliği altında, ardından İngiliz mandası altında, nihayetinde İsrail işgalinden günümüze kadar süren hak ve özgürlük mücadelesinde çok farklı direniş süreçlerini tecrübe etmiştir. Bu çerçevede her ne kadar göz ardı edilse de kadın hareketleri, söz konusu direnişlere sosyal, ekonomik, siyasal ve askeri destek ve zemin sağlayan ve kendine özgü dinamikleri bulunan bir hareket olarak görülebilir.

Bu çalışmada Filistin kadın hareketi dönemsel olarak 1893-1948 yılları arasındaki dönem, 1948-1967 yılları arası dönem, 1967-1987 yılları arası dönem, 1987-1993 yılları arası dönem ve 1993-1997 yılları arası dönem olmak üzere beş temel süreç başlığı altında incelenecektir. Söz konusu kategorilendirme, Filistin siyasal hayatı ve Filistin kadın hareketlerindeki belirli dönüşümler dikkate alınarak belirlenmiş olup aynı zamanda çalışmanın özgünlüğünü oluşturmaktadır.

1. Filistinli Kadınlarda Milli Kimliğinin Oluşumu: 1897-1948

Osmanlı İmparatorluğu döneminde ilk kez Napoleon Bonaparte tarafından 1799 yılında ortaya atılan, Filistin topraklarında bir Yahudi devleti kurma fikrinden yaklaşık 80 yıl sonra İsviçre’de toplanan 1. Siyonist Kongresi’nde alınan kararla birlikte Filistin’e yoğun bir Yahudi göçü başlamıştır. 1893 yılından itibaren Filistin’e yönelik giderek artan Yahudi yerleşimine ilk tepki verenler arasında Filistinli kadın gruplar da yer almıştır. 1897 yılında sayıları çoğunluğu Doğu Avrupa’dan gelen Yahudi yerleşimciler,¹ Filistin’de tehdit olarak görülmüş ve buna karşı Filistinli

---

¹ 1897 yılı İsviçre’de toplanan Birinci Siyonizm Kongresi’nin tarihi olup söz konusu kongrede, 1896’da TheodorHerzl tarafından kaleme alınan “Yahudi Devleti” kitabında yer alan Yahudilerin

kadınlar taleplerini duyurabilmek amacıyla Afûla bölgesinde gösteriler düzenleyerek Yahudilerin Filistin topraklarına yerleştirilmesi politikasına karşı çıkmışlardır. ²

Osmanlı İmparatorluğu’nun idaresi altında olduğu 1904-1914 yılları arasında Filistin, ikinci büyük Yahudi göç dalgasını yaşamıştır. Bu yeni büyük göçle birlikte 40 bin Yahudi göçmen daha Filistin’e yerleşmiştir.³ I Dünya Savaşı devam ederken İngiltere desteğiyle Filistin’in Osmanlı İmparatorluğu’na karşı yürüttüğü bağımsızlık hareketi sonrası⁴, kendisine vaat edilen bağımsızlığa kavuşmadığı gibi 1917 yılının Aralık ayında Güney Filistin, İngiltere tarafından da işgal edilmiştir. Üstelik bunun bir ay öncesinde, 1917 yılının Kasım ayında o sıralarda İngiltere ve ABD ile ilişkilerini artıran Siyonist hareketle birlikte dönemin İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Balfour tarafından Filistin toprakları üzerinde Yahudi halkı için bir ülke kurulmasına her türlü kolaylığın sağlanacağını vaat eden Balfour Deklarasyonu yayınlanmıştır. Balfour Deklarasyonu’na yönelik olarak Filistin halkının tepkileri yıllar içinde şiddetlenerek 1920’de⁵ ayaklanmalara

---

milli bir devlet kurmasına ilişkin fikirler tartışılmıştır. Söz konusu kongrenin ardından yayınlanan Basel Programı’nda Dünya Siyonizm Teşkilatı’nın Filistin’de bir Yahudi devleti kurulmasına ilişkin çalışmalarına başlaması yer almaktadır. Söz konusu belge sonrasında 1897’de Filistin’e yönelik Yahudi göçleri neticesinde 1903’te Filistin’deki Yahudi göçmen sayısı 25 bini bulmuştur. Habip, Tokgöz, “İsrail Devleti’nin Kuruluşunda Theodor Herzl ve Siyonizm,” *Anasay*, Sayı:1, 2017, 188-189).

² İzzet Dırağme, *El-Hareketü’n-Nisaiyye fi Filistin 1903-1990* (Kudüs: Mektebü Diya, 1990), 28.

³ Heller’den akt. Fahri Türk, “Yahudi Devleti’nin Demografik Temelleri: Birinci Dünya Savaşı’na Kadar Osmanlı Devleti’nin Filistin Siyaseti,” *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9(2), (2007): 78.

⁴ “Birinci Dünya Savaşı sırasında yapılan gizli antlaşmalardan olan Sykes-Picot antlaşmasında Filistin milletlerarası bölge olarak kabul edilmiştir. Durumdan haberdar olan Osmanlı İmparatorluğu yönetiminin görüşlerini yansıttığını iddia eden İttihatçı Miralay Fuad Bey, Londra’da bir İngiliz gazetecisine, bu hususla ilgili olarak şöyle demiştir: ‘Siz bir hükümetin, kendi içinde başka bir hükümetin kurulmasına nasıl izin verir, sanırsınız?... Bir devlet, vatanının bir parçasını koparıp, oluşmakta olan bir millete hediye eder mi?’ Ayrıca bu tür bir suni oluşumun bölgede düşmanlığın oluşmasına sebep olacağını, ancak Filistin dışında başka bir yere Osmanlı vatandaşı olarak yerleşecek fakir Yahudilere ise kapılarını açmaya hazır olduklarını belirtmiştir.” Ömer Osman Umar, “Osmanlı Döneminde Yahudiler’in Filistin’e Yerleşme Faaliyetler,” *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), (2002): 431.

⁵ “Araplar, İngiltere ve Siyonizm’e olan tepkilerini dile getirecek bir platform ararken her yıl gerçekleşen Nebi Musa Şenlikleri onlara büyük bir fırsat sunmuştur. Filistinli Arapların Nisan 1920’de gerçekleşen Nebi Musa Şenlikleri’nde İngiltere’ye tepkilerini dile getirmelerinin arka planında üç neden vardı. Bunlardan ilki, Arapların 3 Kasım 1917’de İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur Balfour tarafından Siyonistlere gönderilen mektubun içeriğinin iptal edilmesini istemelerinin İngiltere tarafından göz ardı edilmesidir. İkinci neden ise Filistin’de Yahudi nüfusunun gözle görülür bir şekilde artmasıydı. Özellikle liman kentleri Yafa ve Hayfa’da 1919’dan itibaren Yahudilerin kendilerine özgü Avrupalı yaşam tarzıyla belirmeye başlaması

dönüşmesi neticesinde 1 Temmuz 1922'de İngiliz Hükümeti 'Churchill Beyaz Belgesi' olarak bilinen açıklamayı yapmıştır.⁶

Nihayetinde savaş sonrası 1922 yılında Milletler Cemiyeti kararıyla İngiliz mandası yönetimi altına giren⁷ Filistin'de bu karara ilk tepki verenler arasında Filistinli kadınlar da bulunmaktadır. Örneğin bu dönemde Züleyha eş-Şehabi ve Kamiliya es-Sekakîni gibi kadın önderler bu gösterilere ve protestolara yön vererek, Filistinli kadınların işgale ve mandaya karşı harekete geçmelerini sağlamışlardır.⁸

İşgale karşı verilen mücadele ve ortaya çıkan direniş, söz konusu dönemdeki Filistin kadın hareketi açısından önemli bir motivasyon unsurudur. Özellikle başta İngiliz mandası döneminde sömürgeciliği önlemek ve ayrıca silahlı direniş esnasında baba, eş ve çocuklarını kaybeden diğer Filistinli kadınlara yardım etmek amacıyla Kudüs'te 1921 yılında Arap Filistinli Kadınlar Birliği kurulmuştur.⁹ Bu kuruluş, Filistin'deki ilk örgütlü hareket olarak kabul edilebilir. Bu kuruluşu takip eden dönemde pek çok kadın örgütlenmesinin de ortaya çıktığı görülmektedir ki bunlar arasında 1925 yılında kurulan Ulusal İşlam Derneği ve yine aynı yıl Yafa'da kurulan Çocukları Himaye Cemiyeti öne çıkmaktadır. Bu örgütlenmeler vasıtasıyla Filistinli kadınların ulusal bilinç kazanmaları sağlanarak toplumsal gösterileri ve protestolara katılmalarına yönelik adeta bir seferberlik ilan edilmiştir.¹⁰ Filistinli kadınlar İngiliz işgaline ve Siyonizme karşı verdikleri mücadeleyi her alanda sürdürmüş, bu dönemde Yahudi yerleşimcilerin ürettikleri malları

Arapları rahatsız etmiştir. Üçüncü neden ise, Arapların Filistin toprakları üzerindeki paylaşılma görüşmelerinin iptal edilmesini istemesidir. Çünkü Filistinli Araplar Şerif Faysal'ın krallığında kurulacak büyük Suriye devleti içerisinde yer almak istemekteydi. Filistinli Araplar, İngiltere'nin Şerif Faysal'a verdiği Arap devleti sözünün tutulmasını talep etmekteydi." Can Deveci, General Allenby Döneminde Filistin'de Askeri Yönetim ve Nebi Musa Olayları (1917-1920)," *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:8, Sayı:1, (2018): 42-43.

⁶ Sezai Acar, "Filistin'de İngiliz Manda Dönemi (1922-1939)," *Haksöz Okulu*, Haziran 2003. <https://www.haksozhaber.net/okul/filistinde-ingiliz-manda-donemi-1922-1939-5046yy.htm>, erişim tarihi: 28 Aralık 2019.

⁷ "İngiltere Beyaz Belge'yi yayınlanmadan önce Milletler Cemiyeti'nde onay süreci yaşandığı sıralarda 3 Haziran 1922'de Dünya Siyonist Teşkilatına bir açıklama olarak göndermiştir. Beyaz Belge 1 Temmuz 1922'de yayınlandı. 6 Temmuz 1922'de Avam Kamarası tarafından onaylandı ve 29 Eylül 1922'de Milletler Konseyi tarafından kabul edildi."Sezai Acar, "Filistin'de İngiliz Manda Dönemi" (1922-1939), *Haksöz Okulu*, Haziran 2003, <https://www.haksozhaber.net/okul/filistinde-ingiliz-manda-donemi-1922-1939-5046yy.htm>, erişim: 28 Aralık 2019.

⁸ Dırağme, *El-Hareketü'n-Nisaiyye fi Filistin 1903-1990*, 40.

⁹ Ellen L. Fleischmann, *The Nation and Its "New" Women: Palestinian Women's Movement: 1920-1948*. (California: University of California Press, 2003), 26.

¹⁰ Feyha Abdulhadi. *Edvâru'l-Mer'ati'l-Filistinîyye fi'l-Erbe'iniyyat*. (El-Bira: Merkezü't-Türâs el-Şâbi el-Filistinî, 2007), 39.

boykot ederek çeşitli gıda, giysi gibi temel ihtiyaçları kendileri üretmeye başlamışlardır.¹¹

Kadınların gerçekleştirdiği gösterilerin en dikkate değer olanlarından biri ise 1929 yılında Kudüs şehrinde düzenlenen gösterilerdir.¹² Yüzlerce kadın bu gösterilerde İngiltere'nin manda yönetim merkezine giderek Yahudi göçünün durdurulmasını, Araplara yapılan işkencelere son verilmesini ve Yahudi tutuklulara yapılan muamelenin Arap tutuklulara da aynen uygulanmasını talep etmişlerdir. Tarih, tüm bu gösterilere ve protestolara ilişkin olarak kadınların, gösterilere katılan Filistinli erkeklerden daha cesur ve gözü pek olduğuna tanıklık etmiştir.¹³ Günlerce süren bu çatışmalar esnasında dokuz Filistinli kadın hayatını kaybetmiştir.¹⁴ Kırsalda yaşayan kadınlar da bu anlamda şehirlerdeki Filistinli kadınlar kadar gösterilere iştirak etmişlerdir. Kırsaldaki kadınlar aynı zamanda, kentlerde yaşayan kadınların teşkil ettiği kuruluşlarda ve oturma eylemleri gibi gösterilerinde yer almışlardır. Özellikle Filistin kırsalında yaşayan kadınlar, tedarik işlerinde, mektupların transferinde, Filistinli direnişçilerin saklanması, kaçırılması ve yaralı olanlara ilk yardım yapmak hususlarında bu sürece destek olmuşlardır.¹⁵ Bunun yanı sıra Filistinli direnişçilerin silahlanması için kadınlar, sahip oldukları çoğu maddi ve kişisel birikimlerini bağışlamışlardır.¹⁶

Filistinli kadınlar bu dönemde yalnızca silah satın alma ve bunu nakletmekle yetinmemiş, direniş hareketlerinde bilfiil silahlı mücadele de vermiştir. Bu anlamda 26 Haziran 1936'da meydana gelen ve Vadi Azzûn çatışması olarak geçen mücadelede hayatını kaybeden Fatma Gazal, Filistin ulusal tarihinde ulusal bir kahraman olarak halen anılmaktadır.¹⁷ 1930'lu yıllarda Filistinli kadınların silahlı eğitim alarak direnişe fiili destek verdikleri

---

¹¹ Abdulhadi, *Edvâru'l-Mer'ati'l-Filistîniyye fi'l-Erbe'niyyat*, 23.

¹² "Filistin'de Yahudi nüfusunun artmasından sonra Yahudiler Kudüs'teki Ağlama Duvarı (Burak Duvarı) önüne sıralar, masalar koymak ve o bölgedeki evleri yıkmak istemişlerse de Müslümanlar buna engel olmuşlardır. 1929'da Ağlama Duvarı sebebiyle Filistinli Müslümanlarla Yahudiler arasında olaylar çıkmış, Milletler Cemiyeti tarafından kurulan bir heyet, duvarın Müslümanların mülkiyetinde olduğuna, Yahudilerin ise orada dua edebileceklerine karar vermiştir." Hikmet Tanyu, "Ağlama Duvarı" *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 1, (1998): 474-475.

¹³ Fleischmann, *The Nation and Its "New" Women: Palestinian Women's Movement: 1920-1948*, 78.

¹⁴ Nabil Alqam, *Tarihü el-Hareketi'l-Vataniyye el-Filistîniyye ve Devru'l-Mer'a Fihî*, (Ramallah: Merkezü'l-Türâs el-Şâbi el-Filistîni, 2005), 78.

¹⁵ Feyha Abdulhadi, *Edvâru'l-Mer'ati'l-Filistîniyye fi's-Selasiniyyat*, (El-Bira: Merkezü't-Türâs el-Şâbi el-Filistîni, 2005), 32.

¹⁶ Alqam, *Tarihü el-Hareketi'l-Vataniyye el-Filistîniyye ve Devru'l-Mer'a Fihî*, 78.

¹⁷ Fleischmann, *The Nation and Its "New" Women: Palestinian Women's Movement: 1920-1948*, 89.

pek çok tarihi belgede de yer almaktadır.¹⁸ 1948 yılına kadar gerçekleşen Filistin kadın hareketinin katkı ve etkilerini askeri ve siyasi faaliyetler çerçevesinde iki temel başlık altında incelemek mümkündür.

İlk olarak Filistin'deki işgalcilere karşı verilen mücadeleye destek için 1930'lu yıllarda düzenlenen gosteriler, kadınların barışcıl gosterilere katılımının en belirgin örneğini teşkil etmektedir.¹⁹ 26 Ekim 1929 yılında Balfour Deklarasyonunu iptal etmeye ve Yahudi göçünü durdurmaya yönelik olarak bir grup kadın, Arap Kadınları Filistin Kongresi düzenleyerek seslerini uluslararası topluma duyurmaya çalışmıştır.²⁰ Yine 1938 yılında Filistin halkına destek olmak için düzenlenen Uluslararası Kahire Konferansı'nda Filistin kadın hareketi, resmi bir heyet olarak temsil edilmiştir.²¹ Bunun yanı sıra, Yahudi göçünün durdurulması ve Balfour Deklarasyonu'nun iptali talebiyle İngiliz yetkililere telgraflar ve protestolar gönderilmesi ya da Kudüs'teki Arap kadınları komitesinin iki mabedin bulunduğu Mısır sınırındaki çatışma bölgesine mesajlar göndermesi gibi faaliyetler düzenlenmiştir.²² Bahsedilen dönemde Filistinli kadınlarda ulusal bilincin yayılması, bağış toplanması, hasta ve yaralıların tedavi edilmesi için Beytüllahim'de bulunan Arap Kadınları Birliği'nin sunduğu katkı benzeri, ilk yardım eğitimleri ve hizmetlerinin sunulması gibi faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Arap Kadınları Birliği tarafından Filistin'de bu dönemde açılan ilkyardım merkezlerinde ve 60 yatak kapasiteli kliniklerde pek çok gönüllü Filistinli hemşire görev almıştır.²³ Son olarak, Filistin kadın kuruluşları o dönemde İngiliz mandasının ve işgalin neden olduğu sorunların hafifletilmesine katkıda bulunmuş, açlık çekenleri doyurmuş, şehit çocuklarını kendi sorumluluğu altına almış, siyasi nedenlerle gözaltında bulunanlara ziyaretler gerçekleştirmiştir. Ayrıca bu kuruluşlar Filistinli kadınların ve ailelerinin yoksulluktan ve fakirlikten muzdarip olmaması için kadınlara meslek öğrenimi sunan eğitici kurslar açmıştır.²⁴

---

18 Söz konusu tarihi belgelerin listesi için bkz. Rabab Abdulhadi "The Palestinian Women's Autonomous Movement: Emergence, Dynamics, and Challenges," Gender and Society. Vol.12(6) (1998): 653-654.

19 Gazi el-Hafili, *El-Mer'atü'l-Filistiniyye ve's-Sevre*, (Akka: Darü'l-Esvar,1981), 79.

20 Dırağme, *El-Hareketü'n-Nisaiyye fi Filistin 1903-1990*, 40.

21 Alqam, Filistinli kadınların konferansa katılmadıkları, buna mukabil Heda eş-Şa'rawi'yi bu konferansta konuşması ve Filistin meselesini savunması için yetkilendirdikleri görüşündedir. Alqam, *Tarihü el-Hareketi'l-Vataniyye el-Filistiniyye ve Devru'l-Mer'a Fihi*, 42.

22 Fleischmann, *The Nation and Its "New" Women: Palestinian Women's Movement: 1920-1948*, 26-28.

23 Alqam, *Tarihü el-Hareketi'l-Vataniyye el-Filistiniyye ve Devru'l-Mer'a Fihi*, 93.

24 Abdulhadi, "The Palestinian Women's Autonomous Movement: Emergence, Dynamics and Challenges," 669.

Diğer taraftan Filistinli kadın hareketlerini silahlı eylem yönünden de değerlendirmek gereklidir. Direnişçilere yemek ve barınma gibi lojistik hizmetler sunmak, onlara bilgi aktarmak, işgal askerlerinin hareketlerini gözlemleyip bunları direnişçilere aktarmak,²⁵ silah satın alarak silahları Filistinli direnişçilere ulaştırmak ve direnişçileri gizlemek için para ve bağış toplamak, silahlı fiili direnişe katılmak²⁶ ve Kassam kadınlarını örgütlemek²⁷ silahlı eylemlere örnek teşkil etmektedir. Özellikle 1911'de Afula'da topraklarından uzaklaştırılmış bir Arap köylüsünün *Ha-Şomer* Örgütü mensupları tarafından öldürüldüğü olaya tepki olarak gelişen silahlı harekete kadınların da katılmaları ile başlayan kadın mücadelesi, örgütlü bir hal alarak Yafa bölgesinde 1933'te Zahrat al-Ukhawan (Kır Çiçeği Kızları) adında bir mücadele grubu kurulmuştur.²⁸ Bu dönemde Filistin'de adı geçen kadın hareketinin silahları nereden temin ettiğine dair literatürde bir veriye rastlanılmamıştır. Diğer taraftan kadın hareketlerinin siyasi ve silahlı eylemlerinde direnişçilere gıda götürürken öldürülen Juliet Zekâ ve işgal güçleri tarafından eşi ve çocukları katledildikten sonra direnişçilere silah taşırken vurulan Halwa Zeydan, Fatma Gazal gibi ulusal kadın kahramanlar arasında yer almaktadır.²⁹

Sonuç olarak, 1948 yılı öncesi Filistinli kadınların siyasal alanda seslerini duyurmaya çalışmasının genel unsurlarını barışçıl gösterilere katılım, ulusal ve uluslararası konferanslarda temsiliyet, yazılı protesto faaliyetleri, sağlık alanında destek faaliyetleri, eğitim çalışmaları ve son örnekte gördüğümüz gibi silahlı direniş başlıkları altında özetlemek mümkündür.

---

²⁵ Abdulhadi, *Edvâru'l-Mer'ati'l-Filistîniyye fi's-Selasiniyyat*, 32.

²⁶ Abdulhadi, "The Palestinian Women's Autonomous Movement: Emergence, Dynamics and Challenges," 668.

²⁷ Fleischmann, *The Nation and Its "New" Women: Palestinian Women's Movement: 1920-1948*, 24.

²⁸ Moheba ve Arabiya Kursheed adında iki kız kardeşin önderliğinde 1933'te kurulan bu Filistinli kadın direniş grubu, grubun liderlerinden Moheba'nın gözleri önünde bir oğlan çocuğunun İngiliz mandası keskin nişancıları tarafından vurularak öldürülmesi sonrasında 1935 yılı itibarıyla faaliyetlerini silahlı direniş olarak sürdürmeye karar vermiştir. Lina Alsaafin. "The Role of Palestinian Women in Resistance" *Open Democracy*, 17 Nisan 2014. <https://www.opendemocracy.net/en/north-africa-west-asia/role-of-palestinian-women-in-resistance/>, erişim: 25 Aralık 2019.

²⁹ Abdulhadi, "The Palestinian Women's Autonomous Movement: Emergence, Dynamics and Challenges," 665.

2. Filistin’de Örgütlü Kadın Hareketlerinin Başlangıcı: 1948-1967

II. Dünya Savaşının bitmesi ve ardından Birleşmiş Milletler’in (BM) kurulmasıyla birlikte Filistin meselesinin çözümü İngiltere tarafından BM’ye devredilmiştir. 1947 yılı itibariyle Filistin topraklarının %6’sında yaşamasına rağmen çeşitli ölkelerden gelerek bu coğrafyaya yerleşen Yahudi nüfusu Filistin toplam nüfusunun yaklaşık üçte birini oluşturmaktaydı. 1948-1950 yılları arasında Doğu Avrupa ve Arap ölkelerindeki yaklaşık 500 bin Yahudi İsrail topraklarına göç etmiştir. Bu göç sırasında Yemen’den yaklaşık 49 bin, Irak’tan 114 bin ve İran’dan 30 bin Yahudi uçaklarla İsrail’e getirilmiştir.³⁰ 29 Kasım 1947’de BM Genel Kurulu’nda yapılan oylama sonucu Filistin topraklarının %56,47’si Yahudi Devleti’ne %43,53’ü ise Filistin’e bırakılmıştır. Filistin tarafından kabul edilmeyen bu planla şiddetlenen çatışmalar neticesinde İngiltere, 15 Mayıs 1948’de manda idaresine son verdiğini duyurmuş, bir gün öncesinde 14 Mayıs 1948’de İsrail Devleti bağımsızlığını ilan etmiştir. Akabinde 1948 Aralık ayı içerisinde Yahudi milis güçleri tarafından yerleşik Filistin halkına yönelik şiddetli saldırılar başlamıştır. Bu saldırılar karşısında yaklaşık bir milyon Filistinli, 1948 yılında vatanlarının İsrail tarafından işgal edilmesini müteakip ölkelerinden ayrılmak zorunda kalmıştır.³¹

Filistinlilerin mecbur bırakıldığı bu göcün altında yatan temel nedenlerden biri, Filistin Ulusal Hareketi’nin, Nakba³² dolayısıyla dağılma sürecine girmesi ve artık ulusal işlevini kaybetmesi gösterilebilir. Ulusal hareketin liderlerinin önemli bir kısmı Ürdün’e veya Mısır’a sürgün edilmiř³³, bazıları ise kişisel çıkarları doğrultusunda hareket etmeye başlamıştır.³⁴

---

³⁰ Sedat Kızıloğlu. “İsrail Devleti’nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm’in Gelişimi” *Kırıkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt 2 Sayı:1, (2012): 52.

³¹ Julie M. Peteet. *Gender in Crisis: Women and the Palestinian Resistance Movement*. (New York: Columbia University Press, 1991), 83.

³² İsrail 14 Mayıs 1948’de bağımsızlığı ilan ettikten sonra Arap-İsrail savaşı başlamış bu süreçte yüzlerce Filistinli katledilerek yüzbinlerce Filistinli topraklarını terk etmeye mecbur bırakılmıştır. “Büyük felaket anlamına gelen Nakba, o tarihten bu yana her yılın 15 Mayıs gününde bu olaylarda şehit olan Filistinlileri anmak İsrail katliamları sonucunda kaybedilen canların, hakların, toprakların, malların, mülklerin yasını tutmak; Filistinlilerin bu yolda göstermiş olduğu direnişe destek olmak için tüm Filistin halkı ve dostları tarafından dünyanın her yerinde gerçekleştirilen çeşitli gösteriler ve protestolar ile idrak edilmektedir.” Taha Özdemir. “Önsöz” *Siyasal Vakfı Bülteni* 26 (50), (2018): 1.

³³ el-Halili, *El-Mer’atü'l-Filistîniyye ve’s-Sevre*, 117-118.

³⁴ Örneğin “bütün ömrünü Filistin davasına veren Hacı Emin el-Hüseyni, genç yaşta Kudüs müftüsü seçildikten sonra, 30 yıl boyunca Filistinlilerin tartışmasız lideri olmuş, 1948’de İsrail Devleti kurulunca halkı tarafından türlü suçlamalarla karşılaşarak yenilginin tek sorumlusu olarak ilan edilmişti. Buna rağmen mücadelesini sürdürmüş, İslam dünyasının desteğini almaya

Filistin Ulusal Hareketi'nin yokluğunda Filistinli aileler iltica etme ve kimliklerini kaybetme gibi iki büyük sarsıntıyı yaşamış, bu anlamda Filistinli kadınlar da bu krizden dolayı katlanılması zor bir külfet altına girerek daha büyük sıkıntılar yaşamaya başlamışlardır. Zira Filistinli mültecilerin çoğunluğunu Filistinli çiftçiler oluşturduğu için mevsimsel gelire sahip Filistinli ailelerin erkekleri işsiz kalmışlardır. Bu krizle birlikte Filistinli mülteci kadınlar ailelerinin yeme-içme ihtiyaçlarını karşılamak üzere daha aktif çalışmaya başlamışlardır.

Bu dönemde Filistinli kadınların faaliyetleri, ilticanın aileler üzerinde bıraktığı izleri hafifletmek amacıyla toplumsal ve siyasal alanlarda yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda Filistin halkının yerinden edilmesinden kaynaklanan sorunların azaltılması için Kudüs Kadın Birliği çatısı altında pek çok şube kurulmuştur. İsraililerin gerçekleştirdikleri katliamların izlerini silmek amacıyla söz konusu şubeler önemli faaliyetler göstermiştir.³⁵ Yine bu kapsamda Deyr Yasin katliamından³⁶ etkilenen çocukların bakımı için Arap Çocuk Evi kurulmuştur.³⁷ Bu ve buna benzer kuruluşlar birçok mesleki kurslar açmış olup bunlar arasında; dikiş nakış kursları, cehaletle mücadele için okuma yazma kursları, sivil savunma, muhasebe, matbaa ve ilkyardım kursları öne çıkmaktadır.³⁸ Böylelikle Filistin Kadın Hareketi, Filistin kimliğinin korunmasında çok önemli bir rolü ifa etmiştir.³⁹

1948 ve 1967 yılları arasındaki dönemde kadınların siyasi çabaları kapsamında bu dönemde kurulan ve gelişen siyasi partilere kadınlar yoğun ilgi göstermiştir. Filistinli kadınların önemli bir kısmı Ürdün ve Filistin'de Baas Partisi, Komünist Partisi ve Arap Milliyetçileri Hareketi gibi partilere üye olmuşlardır. Gerçekleştirilen siyasi faaliyetler kapsamında Filistinli

---

çabalamıştır." Zvi Elpeleg, *Filistin Ulusal Hareketinin Kurucusu Hacı Emin el-Hüseyni* (çev. Dilek Şendil) (Ankara: İletişim Yayınları, 1999) Arka kapak yazısı.

³⁵ Alqam, *Tarihü el-Hareketi'l-Vataniyye el-Filistîniyye ve Devru'l-Mer'a Fihî*, 108.

³⁶ Bu dönemde "Filistin köylerine yapılan düzenli saldırılarla köylüler yerlerinden sökülüyor, direnenler katlediliyorlardı. Suriye ve Mısır'dan gelen Arap gönüllülerin ve Filistinlilerin askeri gücü bu sömürgeci genişlemeyi engelleyecek durumda değildi. Menahim Begin ve İzhak Şamir komutasındaki İrgun ve İsrail'in Özgürlüğü komandoları, Filistin tarihinin en travmatik katliamlarını bu dönemde gerçekleştirdiler. Çocuklarla beraber 254 kişinin katledildiği, bir bölüm köylünün de bir kamyona doldurularak Kudüs'e getirilip zafer yürüyüşü sırasında işkence edilip öldürüldüğü Deyr Yasin Katliamı bunların içinde en sık anımsananı" olmuştur (Koray Çalışkan ve Munir Fahreddin. "Yeni İntifada ve Filistin Sorununun Kısa Tarihi". *Birikim*. Sayı:140 (2000): 25.

³⁷ Hatice, Ebu Ali. *Mukaddimetü Havle Vâkı' el-Mer'a el-Filistîniyye ve Tecribetiha li's-Secreti'l-Filistîniyye*. (Kudüs: Mektebü Diya, 1975), 511.

³⁸ Abdulhadi, "The Palestinian Women's Autonomous Movement: Emergence, Dynamics and Challenges," 661-662.

³⁹ Peteet, *Gender in Crisis: Women and the Palestinian Resistance Movement*, 51.

kadınlar gösterilere çıkmaya, duyurular ve broşürler dağıtmaya ve dilekçeler yazmaya devam etmişlerdir.⁴⁰

Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) kurulduğu 1964 yılına kadar Filistinli kadınlar kişisel müdafaa haricinde önemli bir silahlı veya askeri faaliyette bulunmamışlardır.⁴¹ FKÖ'nün kuruluşu Filistin kadın hareketi için bir dönüm noktası olmuştur. Zira Filistinli kadınlar bu örgütün kurumlarına ve direniş gruplarına girdikten sonra 1965-1966 yılları arasında silah ve patlayıcıları kullanabilmek için askeri eğitimlere katılmaya başlamış ve Filistin Kurtuluş Örgütü (el-Fetih) ve Filistin Kurtuluş Arap Cephesi gibi yeni ortaya çıkan Filistinli gruplara katılarak burada örgütlenmiştir.⁴²

Filistin meselesinin tüm dünyaya tanıtılması amacıyla Arap ülkelerindeki ve uluslararası düzeydeki konferanslara iştirak edilmiş, bu anlamda 1957 yılında Moskova'da düzenlenen Dünya Öğrenciler Birliği Konferansı'na resmi düzeyde katılım sağlanmışır.⁴³ FKÖ'ye bağlı Halk Örgütü İdaresi'nin temsilcilerinin katılımıyla 1965 yılında düzenlenen Kudüs Konferansı'nda Filistinli Kadınlar Konfederasyonu'nun kurulduğu resmi olarak tüm dünyaya duyurulmuştur. Kurulan bu konfederasyon kadınların işgale karşı direnişleri için bir dizi hedefler belirlemiştir. Bu hedeflerden en önemlisi Filistinli kadınların ulusal çalışma, örgütlenme ve mücadele çalışmaları gibi tüm alanlarda varlık gösterebilmesini sağlamaktır.⁴⁴

Gerçekleştirilen siyasi faaliyetler esnasında birçok Filistinli kadın hayatını kaybetmiştir. 1952 yılında Kudüs'te düzenlenen bir gösteride hayatını kaybeden Reca' Ebu Hammâşe "Filistinli kadın şehitler" arasında öne çıkan bir isim olmuştur.⁴⁵

Filistinliler yaşam standartlarını daha iyi bir seviyeye taşımak için eğitimi bir çözüm olarak görmüştür. Bu kapsamda oğullarını ve kızlarını okutmaya başlamışlardır ki bu girişim aynı zamanda Filistinli kadınların eğitim alabilmesi ve çalışabilmeleri için önemli bir alan oluşturmuştur.⁴⁶ Ayrıca Filistinli ailelerin himayesi ve çocukların ve ailelerin gönüllerine vatan sevgisi, saygınlıklarına bağlı kalma ve ulusal değerlerin aşılması bu eğitimlerle gerçektemiştir.⁴⁷

---

⁴⁰ Feyha Abdulhadi. *Edvâru'l-Mer'atü'l-Filistiniyye fi'l-Hamsîniyyat hatta evasit es-Sittîniyyat*. El-Bira: Merkezü't-Türâs el-Şâbi el-Filistîni, 2009, 25.

⁴¹ Alqam, *Tarihü el-Hareketi'l-Vataniyye el-Filistîniyye ve Devru'l-Mer'a Fihî*, 124-125.

⁴² Abdulhadi, *Edvâru'l-Mer'atü'l-Filistîniyye fi'l-Hamsîniyyat hatta evasit es-Sittîniyyat*, 155-156.

⁴³ Peteet, *Gender in Crisis: Women and the Palestinian Resistance Movement*, 59.

⁴⁴ Alqam, *Tarihü el-Hareketi'l-Vataniyye el-Filistîniyye ve Devru'l-Mer'a Fihî*, 139.

⁴⁵ Abdulhadi, *Edvâru'l-Mer'atü'l-Filistîniyye fi'l-Hamsîniyyat hatta evasit es-Sittîniyyat*, 55.

⁴⁶ el-Halîli, *El-Mer'atü'l-Filistîniyye ve's-Sevre*, 94.

⁴⁷ a.g.e., 97.

1965 yılından sonra kadınlar yaygın bir şekilde kamplarda silah kullanma eğitimleri almaya başlamışlar, kamplara giriş ve kampların korunmasına ilişkin eğitimlere devam etmişlerdir.⁴⁸

Filistin kadın hareketinin 1948-1967 yılları arasındaki siyasal ve askeri örgütlenme biçimlerini vakıfların kurulması, siyasi partilere üyeliklerin artması, gösterilere katılma, eğitim faaliyetleri ve kadınlar arasında silahlanmanın artması şeklinde özetlemek mümkündür.

3. Filistin Kadın Hareketinin Radikalleşmesi: 1967-1987

5 Haziran 1967'de başlayan Altı Gün Savaşı, Filistin'deki anlaşmazlığın çehresini çok kısa süre içerisinde değiştirmiştir. Bu savaş sonrasında İsrail, pek çok Arap ülkesine karşı bir üstünlük elde etmiş "Mısır'dan Gazze ve Sina Yarımadası'nı, Suriye'den de Golan Tepeleri'ni almış, Ürdün güçlerini de Batı Şeria ile Kudüs'ten çıkarmıştır."⁴⁹ Bu savaş sonrasında, BM dâhil pek çok uluslararası kuruluşun çabaları sonuçsuz kalmış ve yaklaşık 500 bin Filistinli daha mülteci haline gelerek Mısır, Lübnan, Ürdün ve Suriye'ye göç ettirilmiştir.⁵⁰ Bu zorunlu göçe tabi tutma esnasında ise Filistinli kadınlar, çok daha fazla mağduriyet yaşamışlardır. Ancak Altı Gün Savaşı aynı zamanda o döneme kadar neredeyse yok edilmeye çalışılan Filistin ulusal kimliğinin yeniden görünür olmasına da katkı sunmuştur.

Filistin halkı, 1967 yılında topraklarının işgal edilmesine rıza göstermemiş ve işgalcilere karşı sivil başkaldırı başlatarak direnişe geçmiştir. Bu kapsamda grevler tertip edilmiş, İsrail'e vergi ödemeleri reddedilmiş, okullar kapatılmış ve İsrail malları boykot edilmiştir. Bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde kadın hareketleri aktif bir rol oynamış ve ulusal hareketin kararlarına bağlı kalmıştır.⁵¹

Aile reisinin, dolayısıyla aileyi geçindiren kişinin yokluğu, kadının bilinen toplumsal ve geleneksel rolünün üzerine yeni sorumluluklar ve yükler getirmiştir. Nitekim bir ailedeki babanın, erkek çocuğun veya kardeşin şehit olması, gözaltına alınması ya da yaralanması, Filistin kadınlarının gözaltında bulunanları ziyaret etme, aile üyelerinin yokluğunda çalışıp aileyi geçindirme veya babanın yokluğunda çocukların büyütülmesi ve eğitilmesi gibi ilave sorumlulukları omuzlamasına yol açmıştır.⁵²

⁴⁸ Abdulhadi, *Edvâru'l-Mer'ati'l-Filistîniyye fi'l-Hamsîniyyat hatta evasit es-Sittîniyyat*, 153.

⁴⁹ Hülya Koç. "Golan Tepeleri: Gelişim Süreci, Hukuki Statüsü ve Soruna Yönelik Uluslararası Tepkiler" *Ekonomi, İşletme ve Yönetim Dergisi*, Cilt:3, Sayı:1 (2019): 77.

⁵⁰ Tayyar Arı. "Filistin'de Kalıcı Barış Mümkün mü?" *Akademik Ortadoğu*, Cilt 2, Sayı:1 (2007): 18.

⁵¹ Ebu Ali, *Mukaddimetü Havle Vâkı' el-Mer'a el-Filistîniyye ve Tecribetihâ li's-Sevretî'l-Filistîniyye*, 73.

⁵² Alqam, *Tarihü el-Hareketi'l-Vataniyye el-Filistîniyye ve Devru'l-Mer'a Fihî*, 176.

Bu noktada siyasal eylemleri de aktif bir biçimde sürdüren Filistinli kadınlar yürüyüşlere, oturma eylemlerine ve gösterilere katılmışlardır. Bu dönemde kadınların Kudüs'te tertip ettiği ilk gösteri 1968 yılında düzenlenmiştir. Buna mukabil işgal güçleri de Arap kimliğine sahip Kudüs şehrinde askeri geçit töreni düzenlemeye karar vermiştir. Filistinli kadınlar bu gösteride siyah renkte giyinmişler, işgali kınayan pankartlar taşımışlar ve Kudüs'ün Arap kimliğini vurgulamışlardır. Ne yazık ki işgalci İsrail polisleri kadınları darp ederek 15 kadını gözaltına almıştır.⁵³ Yine 1968 yılında el-Halil kentinde kurulan Kıryat Arba Yahudi yerleşimini protesto etmek amacıyla Cenin kentinde düzenlenen gösteride pek çok kadın protesto eylemine de katılmıştır.⁵⁴ Benzer şekilde 21 Ağustos 1969'da Avusturyalı Michael Dennis Rohan tarafından Mesih'in geleceğini hızlandıracağı iddiasıyla Mescid-i Aksa'nın yakılması eylemine karşı çok sayıda Filistinli protesto gösterileri düzenlenmiş olup, Filistinli kadınlar da bu gösterilerde yer almışlardır. İsrail polisleri, Ağustos 1969 tarihinde bu gösterilere iştirak suçlamasıyla birçok kadını ve kız çocuğunu gözaltına almıştır.⁵⁵

1973 yılında yaşanan Yom Kippur (Kefaret Günü) Savaşı kadın hareketlerinin siyasal çehresini de etkilemiştir. 1967'de Mısır ve Suriye'nin kaybettiği toprakları geçen süre zarfında barışçıl yollarla geri alamaması neticesinde Yahudilerin önemli bir dini bayramı olan Yom Kippur gününde İsrail'e taarruz ederek geri almak isteseler de ABD'nin de araya girmesiyle bu amaçlarına ulaşamamaları İsrail'i daha cesur hale getirmiştir. Bu savaş sonrası şiddetlenen İsrail baskısına karşı Filistinli kadınların intihar saldırıları ve komando eylemlerine katılımında artış gözlenmiştir. 10 Mart 1978 tarihinde gerçekleştirilen Şehit Kemal Udvan operasyonunda intihar saldırısı gerçekleştiren Delâl el-Mağribi sonrasında Filistin'de ulusal kahraman ilan edilmiştir.⁵⁶

4. İntifada Kadınları: 1987-1993

İsrail işgaline karşı Filistin halkının kitlesel ayaklanması olarak tanımlanabilecek İntifada, 1987 yılından başlayarak 1993'e kadar süren tüm

---

⁵³ Mesyun el-Vahîdi. *Atavneh, el-Mer'atü'l-Filistîniyye ve'l-İhtilal el-İsraili* (Amman: Darü'l-Celil, 1987), 39.

⁵⁴ Peteet, *Gender in Crisis: Women and the Palestinian Resistance Movement*, 140-142.

⁵⁵ İsraili asker Nadav Argaman'ın Mescid-i Aksa'ya saldırmasından sonra Filistinli kadınların İsrail ordusuna karşı koyması neticesinde Mart ve Mayıs ayları arasında Filistinli yaralı kadınların sayısı 66'ya ulaşmıştır. Bkz. el-Vahîdi, *el-Mer'atü'l-Filistîniyye ve'l-İhtilal el-İsraili*, 71-73.

⁵⁶ el-Vahîdi, *Atavneh, el-Mer'atü'l-Filistîniyye ve'l-İhtilal el-İsraili*, 189.

sivil itaatsizlik eylemlerinin ortak bir adıdır.⁵⁷ Bu bağlamda Filistin'in o dönemki lideri Yaser Arafat, 17 Ekim 1987 tarihinde Filistin halkına yaptığı konuşmada İntifada'nın amacının başkenti Kudüs olan bağımsız Filistin Devleti'nin kurulması olduğunu vurgulamıştır.⁵⁸ Birinci İntifada, Filistinlilerin haklarının meşruiyetini ispat etmeye çabalamış ve en başında kendi geleceğine karar verme hakkının ve bağımsız Filistin Devleti'nin değişmez değerlerini vurgulamayı hedeflemiştir.⁵⁹

1987 yılında başlayan İntifada, Filistin halk mücadelesinde adeta bir dönüm noktası oluşturmuştur. İntifada, halk grupları arasındaki dayanışmayı ve birleşmeyi bir adım öteye taşımış ve bu bağlamda İntifada'nın toplumdaki yaygınlığı açısından Filistinli kadınlar önemli bir rol üstlenmişlerdir. Özellikle Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nin tüm bölgelerinde İntifada'ya olan katılımın artırılması ve geliştirilmesi hususunda Filistinli kadınların rolü oldukça belirleyici olmuştur.⁶⁰

Kadınların katılımının, yalnızca belli bir kadın grubu ile sınırlı kalmayıp aksine tüm kadın gruplarını kucaklamış olması göze çarpan diğer bir olgudur. Kadınlar İntifada'ya her alanda destek verip aktif katılım göstermişler; bu kapsamda taş atma, sapan kullanma, gençlerin korunması ve gösteriler düzenlenmesi gibi faaliyetlerde bulunmuşlardır. Birinci İntifada döneminde Filistin kadın hareketlerinin örgütlü ya da örgütlü olmayan faaliyetlerini belirli başlıklar altında kategorize etmek mümkündür.

---

⁵⁷ "1987 yılının son ayı, taşların yegâne silah olarak kullanıldığı Filistin'in başkaldırı tarihinde yeni bir döneme adını İntifada olarak yazdırmıştır. 8 Aralık 1987'de bir Yahudi yerleşimcinin sürdüğü kamyonun, İsrail'de çalışan Filistinli emekçileri taşıyan arabaya çarpması sonucu dört Filistinli öldü. Bu olay kimine göre, iki ay önce Gazze'de öldürülen istihbarat subayının kardeşi olan kamyon sürücüsünün intikam almak için giriştiği bir eylemdi. Protesto eylemlerine İsrail askerlerinin ateş açarak cevap vermesiyle başlayan olaylar kısa sürede bütün Filistin'e yayıldı. Sokaklar insanlarla doldu. Silahsız olan bu insanlara İsrail'in tepkisi çok büyük oldu: 1987 yılında, o güne kadar Filistin'le ilgilenmeyen, bölgede neler olup bittiğinden haberdar olmayanlar, televizyonları karşısında inanılmaz 'kol kırma' sahneleriyle karşılaşacak ve işgal altındaki topraklarda yaşananların biraz olsun farkına varacaklardı. Savunma Bakanı Yitzhak Rabin'in verdiği kemiklerin kırılması talimatı gerçekten emredildiği gibi uygulandı. Yakalanan Filistinliler İsrail askerleri tarafından elleri duvara dayanarak yan yana dizildi sonra da bilek ve parmakları taşlarla ezildi. Başlangıçta bölgesel olan direniş, kısa sürede bütün Gazze Şeridi ve Batı Şeria'ya yayıldı. Yollarda lastiklerden oluşan barikatlar görüldü, Filistinli işçiler greve gitti, İsrail yasalarınca yasaklanmış Filistin bayrakları her yerde asılmaya başlandı ve her yerde her zaman taş atılmaya başlandı. "Mahir, Tıraş. Filistin Direniş Tarihi: Birinci İntifada," *BDS Türkiye*, 25 Aralık 2015. <http://bdsturkiye.org/filistin/filistin-direnis-tarihi-birinci-intifada/>, erişim tarihi: 25 Aralık 2019.

⁵⁸ Nizam, El-Abbasi. *El-İntifada eş-Şa'biyyeti'l-Filistiniyye el-İrs et-Tarîhi ve'l-Vakı' el-Muteceddid*, (Nablus: Camiatü'n-Nacah, 1997), 40.

⁵⁹ Peteet, *Gender in Crisis: Women and the Palestinian Resistance Movement*, 24.

⁶⁰ a.g.e., 71.

İlk olarak, bağımsız gösteriler biçiminde seyreden kadın hareketleri öne çıkmaktadır. Filistinli kadınlar İntifada'nın başlangıcından itibaren aktif olarak halk gösterilerine katılmışlardır. Öyle ki düzenlenen bu gösterilerde kadınları ve erkekleri bir arada görmek artık sıradan bir hale gelmiştir. Hatta yalnızca kadınların katılımıyla gerçekleşen pek çok gösteri düzenlenmiştir. Bu bağlamda İngiliz Dışişleri Bakanı David Miller, 4 Ocak 1988 tarihinde Gazze Şeridi'nde yer alan Cibaliye'ye gerçekleştirdiği bir ziyaret esnasında, sadece kadınların düzenlediği gösterilerden birine şahit olmuştur. Bu gösteride yer alan kadınlar mülteci kamplarındaki duvarların kaldırılması, gözaltına alınanların bırakılması gibi taleplerini iletmenin yanı sıra İngiliz bakanı Siyonist işgalin işlediği barbarca eylemleri kınamaya davet etmişlerdir.⁶¹ Düzenlenen yürüyüş ve gösterilerdeki mevcudiyetiyle Filistinli kadınlar, İntifada'nın sürekliliği ve etkinliğine katkı sunmuştur. Kadınlar, yeri geldiğinde sepetlerde taş toplayarak en önde yer alan göstericilere ulaştırmışlar, yeri geldiğinde de tekbirler getirerek, sloganlar atarak ve zılgıt çekerek göstericileri cesaretlendirmişlerdir.⁶² Yine Filistinli kadınlar, Filistin ulusal günlerinde düzenlenen yürüyüşlere de yoğun biçimde katılmışlar, bu anlamda el-Am'ari kampında gerçekleştirilen Sabra ve Şatilla katliamlarının yıldönümü dolayısıyla düzenlenen yürüyüşlere iştirak etmişlerdir.⁶³ Bunun yanı sıra 8 Mart 1988 tarihinde Dünya Kadınlar Günü kutlaması münasebetiyle Ramallah şehrinde düzenlenen büyük bir gösteride Filistinli kadınlar kendilerini ilgilendiren hususlara uluslararası basında da dikkat çekme fırsatı bulmuşlardır.⁶⁴

İkinci olarak, İntifada sonrası belediye ve köy konseylerinin İsrail tarafından kapatılmaya zorlanması neticesinde kurulmuş olan halk komiteleri Filistinli yerel halkın ihtiyaçlarının giderilmesinde önemli bir görev ifa etmişlerdir. Özellikle Filistinli kadınlar bu komitelere çok geniş bir katılım göstermiş olup lojistik tedarik, yardım toplama ve acil tıbbi müdahaleler gibi birçok hususta katkı sunmuşlardır. Bunların yanı sıra kadın komiteleri kuşatma altındaki bölgelerde yiyecek içeceklerin karşılıklı değişiminin tanzim edilmesi, boykotlar ve sokağa çıkma yasakları nedeniyle ilaç stoklarında ve gıda malzemelerinde meydana gelen eksiklikleri giderme gibi hususlara da doğrudan katkı sunmuşlardır.⁶⁵

⁶¹ Peteet, *Gender in Crisis: Women and the Palestinian Resistance Movement*, 14-16.

⁶² El-Abbasi, *El-İntifada eş-Şa'biyyeti'l-Filistinîyye el-İrs et-Tarîhi ve'l-Vakı' el-Muteceddîd*, 51.

⁶³ Alqam, *Tarîhü el-Hareketi'l-Vataniyye el-Filistinîyye ve Devru'l-Mer'a Fihi*, 302.

⁶⁴ Peteet, *Gender in Crisis: Women and the Palestinian Resistance Movement*, 65.

⁶⁵ Nehle Kûra, *Ed-Devru'l-İctima'i li'l-Mer'ati'l-Filistinîyye Hilal el-İntifada*, (Ramallah: el-Bisan, 1991), 100.

Üçüncü olarak bu dönemdeki kadın hareketlerinin eğitimle ilgili yürüttükleri faaliyetler yer almaktadır. Bu eğitim faaliyetleri gizli bir biçimde İsrail'e rağmen gerçekleştirilmiştir. Çünkü gösterilere öncülük edenlerin birçoğunun çeşitli okul ve üniversite mezunu olması⁶⁶ sebebiyle öğrencilere ve ailelerine baskı yapma yoluyla tüm eğitim kurumları İsrail yönetimi tarafından kapatılarak İntifada'ya son verilmesi amaçlanmıştı.⁶⁷ Yine İsrail yönetimi, işgal altındaki Filistin'deki eğitim öğretim yapan kurumların İntifada faaliyetlerine üs oluşturduğunu öne sürerek bu kurumların hepsini kapatmıştı.⁶⁸ Bu eğitim kurumlarının kapatılmasının ardından Filistin'de kurulan halk eğitim komiteleri, eğitimde meydana gelen boşluğu ortadan kaldırmak amacıyla eğitim faaliyetleri düzenlemiştir. Bu kapsamda kadınlar da okulları kapatılan çocukların eğitim ve öğretimine etkin bir şekilde katkıda bulunmuşlardır.⁶⁹

Son olarak, Filistin Kurtuluş Örgütü içinde 1960'lı yıllarda teşkil edilmiş olan Yüksek Kadın Konseyi, bahsi geçen dönemdeki kadın hareketinin örgütlü ve etkin yönünü oluşturmaktadır. Kadın çalışmalarının idaresi için teşkil edilen Yüksek Kadın Konseyi, Filistin kadınlarının bilinçlendirilmesini ve eğitilmesini gaye edinmiştir. Söz konusu konsey ile Filistin'deki sivil ve resmi kadın örgütlerinin üstlendiği rol çok daha görünür hale gelmiştir. Filistinli kadınlar, kısa süre içerisinde örgütlenerek üyeliklerinin sayısını ikiye katlamıştır.⁷⁰ Ne var ki İntifada yılları boyunca Aileyi Yaşatma Derneği gibi pek çok kadın kuruluşunun taşınmazlarına işgal makamlarınca el konularak bu kurumlar kapatılmıştır.⁷¹

Birinci İntifada döneminde Filistinli kadınlar —örgütlü ya da örgütsüz— pek çok direniş eylemi gerçekleştirmiştir. Öne çıkan eylemler arasında taş atma, Filistinli direnişçilerin İsrail'in elinden kurtarılması ve saklanması, molotof kokteyli atma, el yapımı bombaların hazırlanması, duvarlara sloganlar yazma ve bıçaklı saldırılar sayılabilir. Bu eylemler neticesinde İsrail işgal güçleri Filistinli kadınları orantısız şiddet kullanarak bastırmış, hatta direnişin bastırılmasına yönelik aldığı tedbirlerde kadın ve erkek direnişçiler arasında hiçbir ayırım yapmamıştır.⁷² İntifada'nın ilk üç yılında direniş

---

⁶⁶ Amal Kavar, *Daughters of Palestine: Leading Women of the Palestinian National Movement*, (New York: State University of New York Press, 1996), 96.

⁶⁷ El-Abbasi, *El-İntifada eş-Şa' biyyeti'l-Filistiniyye el-İrs et-Tarîhi ve'l-Vakı' el-Muteceddîd*, 55.

⁶⁸ a.g.e., 53.

⁶⁹ Kavar, *Daughters of Palestine: Leading Women of the Palestinian National Movement*, 24.

⁷⁰ Alqam, *Tarîhü el-Hareketi'l-Vataniyye el-Filistiniyye ve Devru'l-Mer'a Fîhi*, 310.

⁷¹ a.g.e., 311.

⁷² Kavar, *Daughters of Palestine: Leading Women of the Palestinian National Movement*, 26-27.

eylemlerinde hayatını kaybeden Filistinli kadınların sayısı 115'e⁷³ ulaşmıştır. Bu kadınlardan bazıları taş atarken işgal güçlerinin kurşunuyla öldürölmüş, bazıları ise kullanılan zehirli gazlarla boğularak hayatını kaybetmiştir.⁷⁴

Filistinlilere yönelik uygulanan kuşatmayı daha etkili kılmak için, İntifada döneminde aktif olan kadın kurumları, işgal güçleri tarafından çeşitli dönemler boyunca hep kapatılmıştır. Nitekim 1992 yılında Filistinli kadınlar (özellikle de sol eğilimli Filistinli kadınlar), için gizliliğine ve tehlikesine rağmen ve zor şartlarda da olsa zaman zaman direnişin komutanlığını devralmışlardır. Kadınlar gerek el-Fetih Hareketi'nin erkek liderlerinin gözaltına alınması gerekse Demokratik Cephe'nin komuta kademesinin eksikliğini giderme nedeniyle olsun direniş hareketlerinin liderliğine kadar ulaşmışlardır.⁷⁵

5. Filistin Kadın Hareketlerinin Bölünme Dönemi: 1993-1997

1992 yılında İsrail yönetiminde barış yanlısı İşçi Partisi'nin iktidara gelmesi, Körfez Savaşı sonrası FKÖ'nün konumunun zayıflaması ve akabinde ABD inisiyatifinde gerçekteşen çözümlerinin tıkanması⁷⁶ gibi sebepler neticesinde İsrail ile Filistin arasında Norveç'in girişimiyle yeni bir müzakere zemini yaratılmaya başlanmıştır. 20 Ocak 1993 tarihinde milyonların önünde tokalaşan Yaser Arafat ve Yitzhak Rabin arasında yapılan müzakere sonucu Filistin, işgal topraklarından beş yıl sürecek aşamalı bir geri çekilme karşılığında İsrail'i tanımayı kabul etmiştir. Her ne kadar bu görüşmelerde 1948-1967 yılları arası zorunlu göçe tabi tutulan yaklaşık 3,5 milyon Filistinlinin durumu sonuca bağlanmamış olsa da bu tarihten itibaren FKÖ'nün uluslararası alanda diplomatik bir zafer elde ettiği varsayılmıştır.⁷⁷ Nitekim Oslo Anlaşması'nın Filistin topraklarındaki etkisi çok büyük olmuş Filistinli kadınlar da Filistin'in mevcudiyetini hedef alan bu gelişmelerden uzak kalmamışlardır.

⁷³ Dırağme, *El-Hareketü'n-Nisaiyye fi Filistin 1903-1990*, 216-217.

⁷⁴ Alqam, *Tarihü el-Hareketi'l-Vataniyye el-Filistiniyye ve Devru'l-Mer'a Fihı*, 303.

⁷⁵ Rola Ebu Dehuw. *En-Nisa fi Kiyadeti'l-Mukavemeti'l-Filistiniyye: 1967-1992* (Ramallah: Câmîatü Birzeit, 2004), 71-75.

⁷⁶ "Soğuk Savaşın 1990'lı yılların hemen başında sona ermesi ve Birinci Körfez Savaşı gibi yaşanan küresel değişiklikler Orta Doğu'daki durumu da etkilemiştir. Müzakere sürecine Madrid'de Orta Doğu Barış Konferansı'nın toplanması ile Ocak 1991 tarihinde yeniden başlanarak 30 Ekim'den 1 Kasım'a kadar ABD ve Sovyetler Birliği'nin çifte başkanlığı altında devam eden Konferans çatışan tarafları ilk kez yüz yüze bir araya getirmiş ancak görüşmelerden bir netice elde edilememiştir." (Filistin Meselesi ve Birleşmiş Milletler, Beşinci Bölüm. UNICANKARA. <http://www.unicankara.org.tr/filistin/5.html>, erişim tarihi: 28 Aralık, 2019.

⁷⁷ Arı, "Filistin'de Kalıcı Barış Mümkün mü?," 22.

Oslo Barış Süreci, FKÖ tarafından onaylanmış olsa da Filistin Kadın Hareketi Genel Federasyonu bu konuda bazı çekinceleri olduğunu öne sürerek bu anlaşmanın imzalanmasını Filistin sorununa ilişkin bir gerileme olarak kabul etmişlerdir. Bu muhalif tavrından dolayı FKÖ yönetimi, Filistinli Kadınlar Genel Federasyonu'nun ulusal meclisteki üyeliğini dondurmuş ve bu federasyona yapılan yardımları da durdurma kararı almıştır.⁷⁸

Filistinli kadınlar kendi aralarında, üye oldukları veya bağlı buldukları siyasi grupların görüşüne uygun olarak, Oslo Süreci'ni destekleyen ve muhalefet edenler olarak bölünmüşlerdir. Bu bağlamda daha önce Demokratik Cephe yönetiminde görev almış olan Filistinli Zuheyra Kemal, Oslo Anlaşmasına destek vermiştir.⁷⁹ Diğer taraftan İslamcı kadınlar, Oslo Anlaşması'nın meşruiyetini tanımayı reddetmişlerdir.⁸⁰ Filistin yönetiminin İntifada'yı Filistin halkının haklarını geri almak için kullanmadığını öne süren Halk Cephesi'nin kadınları da bu anlaşmayı reddetmişlerdir.⁸¹ Böylelikle 1990'lı yıllarda Filistin kadın hareketi kendi içinde en önemli kutuplaşmayı yaşamış ve günümüze kadar devam eden ılımlılar-radikaller ayrışması Filistin kadın hareketinin içinde nüve halinde baş göstermiştir.

Oslo Barış Süreci, Filistin kadın hareketinin içinde çeşitli fikirselsel ve eylemsel ayrılıkları ön plana çıkarmıştır. Örneğin Hannan el-Aşravi gibi Filistin kadınlar, Washington'da düzenlenen Orta Doğu Barışına Destek Konferansı'na katılan müzakere heyetinde önemli görevler üstlenmişlerdir. Müzakere heyetinde basın sözcüsü olarak görev yapan el-Aşravi, Oslo Anlaşması'na kadarki gizli görüşme sürecinde de yer aldığından dolayı Filistin kadın hareketi içindeki güvenilirliğini kaybetmiştir.⁸² Diğer yandan Filistinli Kadınlar Genel Federasyonu, kurulduğu tarih olan 1965 yılından itibaren ulusal ve uluslararası siyasi arenada Filistin kadın hareketinin temsiline ilişkin önemli sorumluluklar yerine getirmesine rağmen bu süreçteki muhalif tutumu ile önce finansman kaynaklarını yitirmiş ardından Filistin kadın hareketinin önderliğini kaybetmiştir. Yine bu dönemde Filistin kadrolarında çalışan bazı kadın yöneticiler, bağımsız hareket ve düşünce özgürlüğü alanlarını kaybederek adeta birer hükümet çalışanı haline gelmişlerdir.⁸³ Kadın Federasyonu'nun Oslo Anlaşması'nı

---

⁷⁸ Alqam, *Tarihü el-Hareketi'l-Vataniyye el-Filistiniyye ve Devru'l-Mer'a Fihî*, 308.

⁷⁹ Tami Amanda, Jacoby. "Feminism, Nationalism and Difference: Reflections on the Palestinian Women's Movement" *Women's Studies International Forum* Vol, 22/5, (1999): 511.

⁸⁰ Kawar, *Daughters of Palestine: Leading Women of the Palestinian National Movement*, 58.

⁸¹ a.g.e. 129.

⁸² a.g.e., 89-92.

⁸³ Jacoby, "Feminism, Nationalism and Difference: Reflections on the Palestinian Women's Movement," 511-512.

reddetmesine tepki olarak 1992 yılında FKÖ tarafından alternatif bir kadın çalışma grubunun kurulması ile Filistin kadın hareketinin içinde resmi düzlemde de bölünmeler başlamıştır.⁸⁴

Oslo Anlaşması'ndan sonra Filistin kadın hareketi içinde çalışmalarını sol feminist politikalar üzerinde odaklayan grup ulusal finansal desteğinden mahrum kaldığı için hedeflerini tam olarak gerçekleştirememiş; kadın hakları ve vatanseverlik ikilemi tartışması içinde kaybolup gitmiştir. Feminist politikalara odaklanan Filistin kadın hareketi destekçileri faaliyetlerini yürütebilmek için çeşitli dış finansman kurumlarından bağışlar almış ancak bu kez de bağış yapan kuruluşların destek şartları yüzünden kadın hareketinin ulusal yönlerini ikincil planda bırakmak zorunda kalmıştır.⁸⁵ Bu dönemde seslerini daha belirgin duyurmaya başlayan Filistinli İşlami kadın hareketleri ise feminist politikalar yürüten diğer kadın hareketlerine karşı açık bir şekilde yükselişe geçmiştir.⁸⁶ Bu bağlamda Ramallah şehrinde kurulan el- Hüda Hayır Cemiyeti ve el-Hansa Cemiyeti gibi Filistinli ailelere sosyal destek sunmaya odaklanmış olan İşlami kadın kuruluşları ortaya çıkmıştır.⁸⁷ İşlami Filistinli kadınlar Filistin Ulusal Yönetimi'nin siyasi ve ekonomik kuruluşlarıyla yakın bir ilişki ağı kurmuşlardır. Söz konusu kadın kuruluşları, özellikle İşlami iř adamlarının sundukları bağışlarla çok daha etkin hale gelmişler, diğer kadın örgütleriyle olan rekabetlerinde finansman yönünden oldukça güçlenmişlerdir.⁸⁸ Filistinli İşlami kadınlar, yüksek eğitime sahip meslek erbabi kadınlardan oluşan oldukça örgütlü bir sistem oluşturmuşlardır. Kurdukları bu sistem aracılığıyla da günlük siyasi çalışmalar ve askeri çalışmalar alanında erkeklerle tam bir eşitlik içinde olmayı talep etmişlerdir. Hatta bu talepler nedeniyle sık sık İşlami Direniş Hareketi (HAMAS) içerisindeki erkek liderlerle kadın liderler arasında görüş ayrılıkları çıkmıştır.⁸⁹

HAMAS'ın Filistin Ulusal Yönetimi arasındaki siyasi gerilimin ardından, İşlami Cihat Hareketi ile gerçekleştirdiği intihar saldırılarının (şehadet operasyonları) akabinde 1996 yılında 1200'den fazla Filistinli vatandaş tutuklanmıştır.⁹⁰ Bu siyasi tutukluların eşleri ve aileleri Filistin cezaevlerinin

---

⁸⁴ Eylin Kuttab, *El-Hareketü'n-Niseviyyeti'l-Filistinîyye: İşkaliyyat ve Kadaya Cedeliyye (Ramallah: Birzeit Caimaya, 2004), 27.*

⁸⁵ a.g.e., s. 27.

⁸⁷Kawar, *Daughters of Palestine: Leading Women of the Palestinian National Movement, 155.*

⁸⁷Kawar, *Daughters of Palestine: Leading Women of the Palestinian National Movement, 155.*

⁸⁸ a.g.e., 156.

⁸⁹ İşlah Câd. *Nisa 'Ala Tekatu' Turuk (Ramallah: Muvâtin, 2008) 169-170.*

⁹⁰ Kathrine Wing ve Hisham Kassim "Hammas, Constitutionalism and Palestinian Women," *Howard Law Journal, Vol.50 (2), (2006): 501.*

önünde birçok protesto eylemi gerçekleştirmiştir. Ülkede Batı Şeria ve Gazze şeridini yöneten Filistin Ulusal Yönetimi, 2001 yılında HAMAS'ın kurmuş olduğu siyasi parti olan İslami Kurtuluş Partisi'nin ofislerine baskınlar düzenlemiş, temsilciliklerini kapatarak içinde kadın kuruluşlarının da bulunduğu HAMAS'a bağlı 39 kurum ve kuruluşun bütçelerine el koymuştur.⁹¹ İslami direniş hareketi içinde kadın şahsiyetlerin yer alması, HAMAS'ın, kadınların rolü ve statüsü hakkındaki anlayışına ilişkin ideolojik ve diyalektik bir karmaşaya yol açmıştır. Bu durum günümüze kadar süren Filistin kadın hareketinin ideolojik ve siyasal çelişkilerinin temellerini açıklaması adına önemli bir sürece işaret etmektedir.

---

⁹¹ Wing ve Kassim, " Hamas, Constitutionalism and Palestinian Women," 482-484.

Sonuç

Filistin kadın hareketi, kronolojik açıdan bakıldığında oldukça eski ve faal bir geçmişe sahiptir. Filistin kadın hareketinin başlangıcı, kolektivist ve ulusal biline dayalıdır. Filistin kadın hareketi kendi içinde hem gelenekçi toplumsal cinsiyet rollerine dayalı hem de devrimci unsurları aynı anda barındırması açısından özel bir öneme sahiptir. Filistin siyasi, toplumsal ve ekonomik yapısının sürekli işgallere karşı direniş reaksiyonlarıyla şekillenmesi kadınların geleneksel toplumsal rollerinin ötesine çıkmasına zemin sağlamıştır. Geleneksel kadınlık rolleri kapsamında milliyetçi ve muhafazakar ailenin inşası, ocuk bakımı ve yetiştirilmesi, erkeklere yardım ve destek gibi fonksiyonları üstlenen Filistin kadın hareketi bu kapsamda toplumda koruma ve kollanmaya muhtaç ocuk, hasta, yaralı ve yaşlıların yine kadınlar tarafından öncelikli olarak sahiplenilmesini sağlamıştır. Ancak muhafazakar değerleri örgütlü biçimde sahiplenmesi açısından Filistin kadın hareketi yine bir farklılık içermektedir ki 1897'den itibaren kadınlara yönelik eğitim faaliyetleri, bağış toplama, sağlık ve bakım hizmetleri sunma gibi tüm faaliyetler sivil toplum kuruluşları kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Milliyetçi ve muhafazakar kadın hareketi özelliklerini taşımının yanı sıra Filistin kadın hareketinin devrimci doğası ve şiddet eylemleri kullanma seçimi de yine sürekli işgal altında yaşamanın ortaya çıkardığı durumlardan biridir. Oslo barış görüşmeleri sürecine kadarki dönemde Filistin kadın hareketi hem barışçıl hem de çatışmacı zeminde yekpare var olmayı başarabilmiş, benzerine çok az rastlanan bir kadın hareketidir. I. Dünya Savaşı sonrası dönemde ilk kez silahlı eylemler içinde bulunan Filistinli kadınlar İsrail'in kuruluşuyla birlikte örgütlü olarak çeşitli kamplarda silahlı eğitimlere katılmışlardır. Bu dönemde öz savunma, gece nöbetleri, silah, mühimmat ve havan mermileri atış eğitimlerini de içeren askeri eğitimler almıştır. Bu eğitimlere ilaveten bomba eğitimleri ve el yapımı patlayıcıların yapımı ve yerleştirilmesi gibi eğitimlere iştirak etmişlerdir.

Uzun dönem Filistin kadın hareketi birbirinden farklı ideolojik hareketleri kendi içinde muhafaza etmesine rağmen Oslo Anlaşması süreci kadın hareketi içinde belirgin bölünmelere yol açarak Filistin kadın hareketinin etkinliğinin azalmasına yol açmıştır. Bu dönemde sol eğilimli ve İslamı kadınlar Oslo Anlaşması'na ilişkin muhalif görüşlere sahip olmaları ve bu anlaşmayı reddetmeleri gerekçesiyle yasama meclis seçimlerine iştirak edememiştir. Böylece bu seçimler, kadın gleri arasındaki gerçek rekabet unsurunun bozulmasına yol açmış ve karar mekanizmalarına ulaşabilecek yeterlilikte olan birçok kadın figürünün de bundan yoksun kalmasına sebebiyet vermiştir.

Filistin kadın hareketinin 1897-1997 yılları arasındaki yüz yıllık serencamı son derece etkili olmuş, çağdaş Avrupa kadın hareketlerinden çok daha fazla liberal ve aktif kazanımlar sağlamıştır. Ancak zaman içerisinde Filistin kadın hareketinin mevcut iktidar politikalarıyla çatışan bir zemine kayması nedeniyle bu kazanımlar süreklilik arz etmemiştir. Tarihsel seyir içinde Filistin kadın hareketi, erkek faaliyetlerine destek olur, vatan savunmasına yardım eder ve iktidarla aynı yönde mücadele verirken desteklenmiştir. Diğer taraftan kadın hareketleri, vatandaş haklarından kadın haklarını savunma noktasına geçtiğinde bir o kadar yok sayılmıştır. Bu yönüyle Filistin kadın hareketi siyasal anlamda ezber bozan bir tarihsel laboratuvar olma özelliği de göstermektedir.

Kaynakça

- Abdulahadi, Feyha. *Edvâru'l-Mer'ati'l-Filistîniyye fi'l-Erbe'îniyyat*. El-Bira: Merkezü't-Türâs el-Şâbi el-Filistîni, 2007.
- Abdulahadi, Feyha. *Edvâru'l-Mer'ati'l-Filistîniyye fi'l-Hamsîniyyat hatta evasit es-Sittîniyyat*. El-Bira: Merkezü't-Türâs el-Şâbi el-Filistîni, 2009.
- Abdulahadi, Feyha, *Edvâru'l-Mer'ati'l-Filistîniyye fi's-Selasîniyyat*. El-Bira: Merkezü't-Türâs el-Şâbi el-Filistîni, 2009
- Abdulahadi, Rabab. "The Palestinian Women's Autonomous Movement: Emergence, Dynamics, and Challenges." *Gender and Society* 12/6 (1998): 649-673.
- Acar, Sezai. Filistin'de İngiliz Manda Dönemi (1922-1939), *Haksöz Okulu*, Haziran 2003. <https://www.haksözhaber.net/okul/filistinde-ingiliz-manda-donemi-1922-1939-5046yy.htm> (Erişim: 28 Aralık 2019).
- Alqam, Nabil. *Tarihü el-Hareketi'l-Vataniyye el-Filistîniyye ve Devru'l-Mer'a Fihî*. Ramallah: Merkezü'l-Türâs el-Şâbi el-Filistîni, 2005.
- Alsaafin, Lina. The Role of Palestinian Women in Resistance. *Open Democracy*, 17 Nisan 2014. <https://www.opendemocracy.net/en/north-africa-west-asia/role-of-palestinian-women-in-resistance/> (Erişim: 25 Aralık 2019).
- Arı, Tayyar. "Filistin'de Kalıcı Barış Mümkün mü?." *Akademik Ortadoğu* Cilt 2 (1) (2007): 11-34.
- Câd, İslah. *Nisa 'Ala Tekatu' Turuk*. Ramallah: Muvâtin, 2008.
- Çalışkan, Koray, ve Fahreddin Munir. "Yeni İntifada ve Filistin Sorununun Kısa Tarihi." *Birikim* Sayı:140 (2000): 20-35.
- Deveci, Can. "General Allenby Döneminde Filistin'de Askeri Yönetim ve Nebi Musa Olayları (1917-1920)" *Kırkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt:8 Sayı:1 (2018): 35-50.
- Dırağme, İzzet. *El-Hareketü'n-Nisaiyye fi Filistîn 1903-1990*. Kudüs: Mektebü Diya, 1990.
- Ebu Ali, Hatice. *Mukaddîmetü Havle Vâkı' el-Mer'a el-Filistîniyye ve Tecribetiha li's-Secreti'l-Filistîniyye*. Kudüs: Mektebü Diya, 1975.
- Ebu Dehuw, Rola. *En-Nisa fi Kiyadeti'l-Mukavemeti'l-Filistîniyye: 1967-1992*. Ramallah: Câmiatü Birzeit, 2004.
- El-Abbasi, Nizam. *El-İntifada eş-Şa'biyyeti'l-Filistîniyye el-İrs et-Tarîhi ve'l-Vakı' el-Muteceddîd*. Nablus: Camiatü'n-Nacah, 1997.
- El-Halîli, Gazi. *El-Mer'atü'l-Filistîniyye ve's-Sevre*, Akka: Darü'l-Esvar, 1981.
- El-Vahîdi, Mesyun. *Atavneh, el-Mer'atü'l-Filistîniyye ve'l-İhtilal el-İsrailî*. Amman: Darü'l-Celil, 1987.
- Elpeleg, Zvi. *Filistin Ulusal Hareketinin Kurucusu Hacı Emin el-Hüseynî* (çev. Dilek Şendil). Ankara: İletişim Yayınları, 1999.
- Fleischmann, Ellen. *The Nation and Its "New" Women: Palestinian Women's Movement: 1920-1948*. California: University of California Press, 2003.
- Filistin Meselesi ve Birleşmiş Milletler. "Beşinci Bölüm". UNICANKARA. <http://www.unicankara.org.tr/filistin/5.html> (Erişim: 28 Aralık, 2019)
- Jacoby, Tami Amanda. "Feminism, Nationalism, and Difference: Reflections on the Palestinian Women's Movement." *Women's Studies International Forum* 22/5 (1999): 511-513.
- Kawar, Amal. *Daughters of Palestine: Leading Women of the Palestinian National Movement*. New York: State University of New York Press, 1996.
- Kızıloğlu, Sedat. "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi." *Kırkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt 2, Sayı:1 (2012): 35-64.
- Koç, Hülya. "Golan Tepeleri: Gelişim Süreci, Hukuki Statüsü ve Soruna Yönelik Uluslararası Tepkiler." *Ekonomi, İşletme ve Yönetim Dergisi* Cilt:3, Sayı:1 (2019): 65-81.
- Kûra, Nehle. *Ed-Devru'l-İctima'i li'l-Mer'ati'l-Filistîniyye Hilal el-İntifada*. Ramallah: el-Bisan, 1991.

- Kuttab, Eylin. *El-Hareketü'n-Niseviyyeti'l-Filistîniyye: İşkaliyyat ve Kadaya Cedeliyye*. Ramallah: Câmîatü Birzeit, 2004.
- Özdemir, Taha. "Önsöz." *Siyasal Vakfı Bülteni* 26 (50) (2018): 1
- Peteet, Julie. *Gender in Crisis: Women and the Palestinian Resistance Movement*. New York: Columbia University Press, 1991.
- Tanyu, Hikmet. "Ağlama Duvarı". *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 1, (1998): 474-475.
- Tıraş, Mahir. Filistin Direniş Tarihi: Birinci İntifada. *BDS Türkiye*, 25 Aralık 2015. <http://bdsturkiye.org/filistin/filistin-direnis-tarihi-birinci-intifada/> (Erişim: 25 Aralık 2019).
- Tokgöz, Habip. "İsrail Devleti'nin Kuruluşunda Theodor Herzl ve Siyonizm". *Anasay*, Sayı:1 (2017): 183-195.
- Türk, Fahri. "Yahudi Devleti'nin Demografik Temelleri: Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Osmanlı Devleti'nin Filistin Siyaseti." *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9(2) (2007): 69-104.
- Umar, Ömer Osman. "Osmanlı Döneminde Yahudiler'in Filistin'e Yerleşme Faaliyetleri." *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2) (2002): 421-438.
- Wing, Kathrine, ve Kassim, Hisham. " Hamas, Constitutionalism and Palestinian Women". *Howard Law Journal*, 50/2 (2006):480-509.